

hoenders worden nog slechts sporadisch gezien. In 1969 schijnen toch nog enige jongen grootgebracht te zijn. Naar het voorkomen van Korhoenders in de centrale Gooise heidevelden hopen wij nog eens een onderzoek in te stellen. Kuifleeuwerik, Veldleeuwerik en Tapuit (in 1969) broeden nog in het midden- en westelijke deel van het veld. In het meer bomenrijke oostelijke deel broedt, niet regelmatig, de Boomleeuwerik. Patrijs, Merel, Fitis, Koolmees, Zwarte mees, Roodborst en opvallend veel Gekraag-

de roodstaartjes behoren hier tot de broedvogels. Een verbod om honden, tenminste gedurende het broedseizoen, los te laten lopen is zeker noodzakelijk en ruiters kunnen van bestaande paden gebruik maken, die naar onze indruk voldoende aanwezig zijn. Alhoewel wij een onbedreigd voortbestaan van de Bussummer heide niet optimistisch kunnen zien, is het nu nog een oase in de zich snel uitdijende woestenis van baksteen, beton en staal, asfalt, stank en lawaai, afval en genivelleerde groenstroken.

Litteratuur:

1. Griffioen, H., 1969. De vegetatie van een gestoorde strook grond in een Goois heideveld. *Gorteria* 4: 217-218.
2. Heukels-Van Ooststroom, 1968. *Beknopte school- en excursieflora voor Nederland*, 12e druk.
3. Sissingh, G., 1968. Het ontstaan en vergaan van onze heidevelden. *Tijdschrift der Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij* 79, no. 7-8.
4. Smidt, J. T. de, 1969. Geobotanie van Utrecht en het Gooi. *D.L.N.* 72: 127-133.
5. Smidt, J. T. de, 1969. De zandgronden van Bilthoven, De Vuursche en het Gooi. *D.L.N.* 72:149-152.

Ringonderzoek bij Oeverzwaluwen (*Riparia riparia*) in Nederland

H. N. LEYS,

mede namens J. J. F. E. DE WILDE.

Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Bericht no. 5

Vanaf 1960, dus nu ruim 10 jaar, hebben wij ons intensief bezig gehouden met het ringen van Oeverzwaluwen in kolonies, teneinde meer gefundeerde gegevens omtrent hun trekgewoonten te verkrijgen. Evenals bij vele andere vogelsoorten, is het terugmeldingspercentage bij de Oeverzwaluw gering. In de periode van 1911-1959 werd door medewerkers van het Vogeltrekstation slechts 3215 Oeverzwaluwen geringd en aangezien het aantal terugmeldingen toen nog geen 1% bedroeg, was het duidelijk dat het opvoeren

van het aantal jaarlijks te ringen Oeverzwaluwen meer waardevolle gegevens zou kunnen opleveren. Aanvankelijk ging dit moeizaam, maar de laatste 3 jaren zijn er jaarlijks in Nederland ongeveer evenveel Oeverzwaluwen geringd als vóór 1960 in een periode van 50 jaar, terwijl hiermede ook het jaarlijkse aantal terugmeldingen aanzienlijk is toegenomen (tabel 1). Tot op heden werden 54 vogels buiten Nederland teruggemeld, nl. 24 in België, 12 in Duitsland, 9 in Engeland, 5 in Noord-Afrika (Marokko), 3

Tabel 1. Aantal geringde Oeverzwaluwen in Nederland en terugmeldingen buiten Nederland vanaf 1911.

Jaar	Geringd als		Terug- meldingen
	volgroeid	nestjong	
1911 t/m '59	3215	2	}
1960	506	23	
1961	602	145	—
1962	752	128	—
1963	1058	95	9
1964	1103	105	4
1965	1723	30	4
1966	1753	14	10
1967	3069	58	10
1968	4685	68	15
1969	..... ¹⁾	..... ¹⁾	..... ¹⁾

¹⁾ Aantal nog niet bekend (10-3-1970).

in Frankrijk en 1 in Senegal. Het is helaas nog niet mogelijk hieruit verregaande conclusies te trekken met betrekking tot de gevolgde trekroutes. Men zou hieruit ten hoogste met enige reserve kunnen afleiden, dat de najaarstrek in een zeer breed front plaats vindt langs de Atlantische kusten via Spanje (Portugal?) en de Straat van Gibraltar, naar Noord-Afrika, Rio de Oro, Mauretanië en dan verder, zeer waarschijnlijk naar zuidelijker en zuidoostelijker regionen in Afrika. Over de terugtrekroute kan slechts vastgesteld worden dat een groot deel van de West-Europese broedpopulatie, mogelijk de gehele broedpopulatie, in maart en april de zuidflank van het Atlasgebergte in Noord-Afrika passeert. Een aantal voorjaars-terugmeldingen wijzen hierop. Omstreeks dezelfde periode, maar dan tot eind mei, worden vele duizenden Oeverzwaluwen gezien, die in elk geval tussen Perpignan en Marseille vanuit de Middellandse Zee (Golfe du Lion) Frankrijk binnenkomen (o.a. eigen waarnemingen). Aanvankelijk wordt dan eerst boven de aldaar veelvuldig aanwezige étangs gefoerageerd, waarna een duidelijke noordwaarts gerichte trek via het Rhônedal plaats

vindt. Ook boven de meertjes in het gebied tussen Lyon, Mâcon en Bourg (Pays de Dombes) treft men in het voorjaar enorme oeverzwaluw- en boerenzwaluwconcentraties aan. En dit alles speelt zich af in een periode dat in Nederland de broedpopulatie nog lang niet op volle sterkte is. Het is zeer aannemelijk dat deze jaarlijks terugkerende voorjaarstrek via het Rhônedal er mede toe bijdraagt de Nederlandse en Belgische broedpopulatie op volle sterkte te brengen, terwijl het eveneens waarschijnlijk is dat een groot deel doortrekt naar Scandinavië.

Behalve de zogenaamde buitenlandse terugmeldingen heeft het ringonderzoek van de Oeverzwaluw een niet onaanzienlijk aantal binnenlandse terugmeldingen opgeleverd, waaruit een reeks belangwekkende gegevens werden verkregen, speciaal met betrekking tot de mate van plaatstrouw van deze vogels aan bepaalde kolonies. Gedurende de 10 jaren, dat wij aan dit onderzoek werkten,

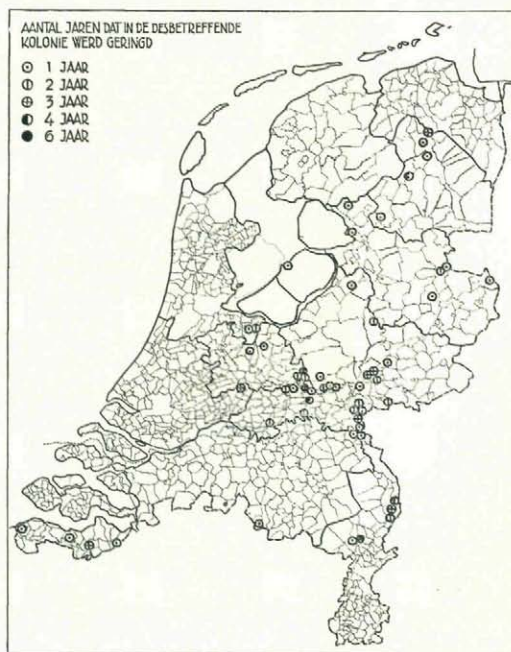

Fig. 1. Oeverzwaluwkolonies met aanduiding van het aantal jaren dat geringd werd.

Tabel 2. Aantal oeverzwaluw-kolonies waarin werd geringd, met hun totale aantal broedparen, en het aantal door ons geringde exemplaren (1960-1969).

Jaar	Kolonies	Totaal aantal broedparen	Exemplaren geringd als		Percentage geringd	
			overjarig	1e-jaars	overjarig	1e-jaars
1960	10	ca. 750	310	128	20%	2—3%
1961	9	ca. 650	293	228	22%	4½—5½%
1962	10	ca. 900	423	37	22%	½%
1963	23	1800	628	147	17%	0,9—1,3%
1964	16	1970	504	161	13%	1—1,3%
1965	7	1030	528	309	24%	3½—5%
1966	11	1970	994	137	25%	0,8—1%
1967	6	790	573	280	37%	4½—6%
1968	9	1600	1112	359	34%	2½—3%
1969	13	1513	1080	213	36%	1—2%

werd er naar gestreefd in een zo groot mogelijk aantal kolonies zo veel mogelijk Oeverzwaluwen te ringen (fig. 1). Dat dit aantal, ondanks herhaalde malen vangen en betere vangtechnieken, wel is waar de neiging heeft jaarlijks toe te nemen, maar gemiddeld maximaal nog geen 40% bedraagt van de totale populatie in alle gevangen kolonies, blijkt o.a. uit tabel 2. Ook het percentage 1e-jaars vliegvlugge vogels dat jaarlijks geringd kon worden bleef aan de lage kant. Desondanks zijn de voorlopig verkregen resultaten zeker het vermelden waard. Alvorens tot een bespreking hiervan over te gaan is het noodzakelijk eerst iets te vertellen over het broedbiotoop van deze vogels. Oeverzwaluwen plegen te broeden in grote en kleine kolonies in zelfgegraven holen van ca. 75 cm tot ca. 150 cm diepte. De keuze van een nestelbiotoop door de vogels voor een te vestigen kolonie is afhankelijk van het aanbod van potentieel geschikte steile wanden. Vroeger trof men deze veelvuldig aan langs rivier- en beekoevers, maar doordat de Rijkswaterstaat, de Cultuurtechnische Dienst e.d. deze natuurlijke biotopen veelvuldig „verbeteren” door de aanleg van beton- en bazaltglooingen werd de Oeverzwaluw veelal gedwongen naar andere geschikte broedplaatsen uit te wijken.

Er zijn diverse voorbeelden op te noemen, dat uitgerekend in het broedseizoen dergelijke maatregelen uitgevoerd moesten worden. In 1969 namen we waar dat een prachtige kolonie in een zeer fraaie steile wand langs de noordoever van de Lek bij Amerongen met een bulldozer werd vernield en daarna keurig werd voorzien van een steenglooiing. Dat daarbij tenminste 200 jonge vogels onder het zand bedolven werden, scheen noch de uitvoerder van het werk noch de opdrachtgever te interesseren.

Natuurlijk moeten we in ogeschouw houden dat broedkolonies op dergelijke plaatsen ook door te hoge rivierstanden vernield kunnen worden, maar dit soort catastrofes zijn onvermijdelijk, terwijl cultuurtechnische of waterstaatkundige maatregelen misschien tijdelijk uitgesteld kunnen worden. Thans broedt de soort ook in toenemende mate in de steile wanden van allerlei zand-, grind-, klei- en leemaftgravingen, alsmede in de afgekalfde oevers van zand- en grindzuigputten, maar ook in bouwputten en gronddepots. Op sommige plaatsen in Nederland treft men soms kleine kolonies aan in zeer lage aarden walletjes (Wieringen en Texel o.a.), terwijl het broeden ook werd vastgesteld in min of meer steile zandduinen (langs de Noordzeekust). Met andere woorden,

overall waar gegraven wordt of langs natuurlijke weg steile wanden zijn ontstaan, is in principe een potentieel broedbiotoop aanwezig. Een nog niet geheel opgehelderde vraag is echter welke factoren van essentieel belang zijn voor de vestiging van een broedkolonie. Voorts moet gesteld worden dat voor vrijwel alle broedkolonies het gevaar van vernieling door antropogene invloeden aanwezig is.

De ervaring heeft ons echter geleerd dat door het opmerkzaam maken op eventuele oeverzwaluwkolonies en onderling overleg juist bij uitvoerders en eigenaren van zanden grindaftgravingen enz. begrip gekweekt kan worden om op deze plaatsen, althans in het broedseizoen niet af te graven. Mede hierdoor kan een eenmaal gevestigde kolonie jarenlang in dezelfde afgraving standhouden. Bij het beëindigen van een afgraafconcessie wordt de ontstane put òf met glooiende helling opgeleverd, òf geleidelijk volgestort met stadsvuil, òf zonder meer verlaten. Vrijwel in alle gevallen blijkt de potentie als broedbiotoop dan sterk te verminderen of volkomen te verdwijnen. Het spreekt dan ook vanzelf dat de oorspronkelijke broedvogels het volgende jaar een andere nestgelegenheid moeten zoeken. Veelal gebeurt dit in de buurt van de

oude kolonie, als tenminste een geschikt biotoop aanwezig is, maar soms ook op plaatsen ver verwijderd van de oorspronkelijke broedkolonie.

Van de tot op heden ruim 8400 door ons geringde vogels, waaronder ca. 2000 als 1e-jaars, werden 130 als overjarig geringde vogels (= 2%) en 47 als 1e-jaars geringde vogels (= 2,5%) binnen 1 jaar tot na maximaal 4 jaar teruggevangen in andere kolonies dan waarin ze oorspronkelijk geringd waren. Het aantal vogels dat na één of meer jaren teruggevangen werd in dezelfde of ca. dezelfde kolonie als waar oorspronkelijk geringd, bedroeg 258 (= 4%) voor de als overjarige geringde en 46 (= 2,3%) voor de als 1e-jaars geringde vogels (tabel 3).

Het blijkt ook dat de maximale leeftijd omstreeks 5 jaar of iets meer bedraagt, immers van de 7 vogels die na 4 jaar werden teruggevangen werden 2 als 1e-jaars geringd, terwijl de 5 die als overjarige broedvogels geringd werden, het jaar ervoor geboren of misschien zelfs al als broedvogel present waren. Het is helaas niet mogelijk om aan een broedvogel vast te stellen wanneer deze werd geboren. Met andere woorden bepaling van de leeftijd is op uiterlijke kenmerken alleen mogelijk bij 1e-jaars uitgevlogen jongen. Na de eerste en volgende winters

Tabel 3. Aantal Oeverzwaluwen, teruggevangen in het ringjaar (na 0 jaar), alsmede na 1 tot 4 jaar.

Teruggevangen na	in de kolonies waarin geringd als		in andere kolonies; geringd als		% berekening op totaal geringde na resp. 0, 1, 2, 3, 4, 5 jaar	
	overjarig	1e-jaars	overjarig	1e-jaars	overjarig	1e-jaars
0 jaar	n.b. ¹⁾	n.b. ¹⁾	30 (0,46%)	2 (0,1%)	6445	1999
1 jaar	197 (3,7%)	36 (2,2%)	64 (1,2%)	29 (1,6%)	5365	1786
2 jaar	48 (1,1%)	7 (0,5%)	23 (0,54%)	10 (0,70%)	4253	1427
3 jaar	11 (0,3%)	3 (0,26%)	10 (0,28%)	4 (0,35%)	3680	1147
4 jaar	2 (0,07%)	—	3 (0,11%)	2 (0,18%)	2686	1010
5 jaar	—	—	—	—	2158	701
Totaal	258 (4%)	46 (2,3%)	130 (2%)	47 (2,5%)	6445	1999

¹⁾ Niet berekend; dit aantal (%) is sterk afhankelijk van het aantal malen dat in één kolonie in het zelfde jaar gevangen en geringd wordt.

Tabel 4. Aantal Oeverzwaluwen, in het ringjaar of na één of meer jaren in andere kolonies teruggevangen.

Afstand tot kolonie waar geringd	Geringd als	
	overjarig	1e-jaars
> 1— 5 km	△ 53 (14%)	4 (4%)
6— 10 km	21 (5½%)	5 (5½%)
11— 25 km	18 (4½%)	△ 13 (14%)
26— 50 km	22 (5½%)	▽ 17 (18%)
51—100 km	11 (3%)	3 (3%)
101—250 km	2 (½%)	5 (5½%)
251—500 km	2 (½%)	—
> 500 (=625 km)	1 (¼%)	—
Totaal	130 (34%)	47 (50%)

dragen alle Oeverzwaluwen hetzelfde verkleed. Op grond van de gegevens van 1e-jaars vogels uit tabel 3 bedraagt de gemiddelde leeftijd van Oeverzwaluwen tenminste 1 jaar en 5 maanden, voor de als overjarige geringde vogels bedraagt dit gemiddelde tenminste 1 jaar en 4 maanden.

Opvallend is verder dat de als overjarige geringde vogels een iets grotere plaatstrouw vertonen aan de kolonies waarin ze eenmaal (of voor de eerste maal) gebroed hebben dan de 1e-jaars vogels. Deze laatste blijken procentueel iets meer in andere kolonies teruggevangen te worden dan waarin ze geboren werden. Zoals uit de totalen in tabel 3 blijkt, keerden van de als overjarige geringde vogels 258 (66%) naar de kolonie waarin ze reeds eerder broedden, en 130 (34%) naar een andere kolonie terug. Voor de als 1e-jaars geringde vogels bedragen deze waarden resp. 46 (50%) en 47 (50%). Ook bij die vogels die in een andere kolonie terugkeren, blijkt een verschil tussen beide groepen te bestaan, en wel in de afstand tot de kolonie waar ze geringd werden (tabel 4). De als overjarige geringde vogels vertonen daarbij een voorkeur voor een plek op korte afstand hiervan (14%). Bij de als 1e-jaars geringde vogels blijkt dit voor de iets

minder plaatstrouwe (nl. 1-10 km) slechts 9,5% te zijn. Verandering van broedkolonies in een straal van 11-50 km bedraagt bij de als overjarige geringde vogels 10% en bij de als 1e-jaars geringde vogels 32%!

Verder is het interessant, dat sommige Oeverzwaluwen in één en hetzelfde jaar van broedkolonie kunnen wisselen. Zoals uit tabel 3 blijkt komt dit vooral voor bij overjarige broedvogels. Meestal blijkt de oorzaak van een dergelijke verplaatsing terug te voeren tot het plotseling verdwijnen (afgraven, overspoeling enz.) van de oorspronkelijke, eerst gekozen broedkolonie, soms ook zijn het vogels, die voor hun tweede broedsel zich in een andere kolonie vestigen. Meestal vinden deze migraties over korte afstand plaats. We kennen echter ook voorbeelden van verplaatsingen over langere tot zeer lange afstand. Enkele interessante voorbeelden mogen dit illustreren (tabel 5).

Migraties van 1e-jaars Oeverzwaluwen naar andere kolonies komen eveneens voor. Hoewel wij slechts over twee voorbeelden hiervan beschikken, komt dit ongetwijfeld meer voor dan men vermoedt. Daar het aantal pulli dat jaarlijks geringd wordt, aanzienlijk minder is dan het aantal geringde overjarige vogels is de kans op terugvangen uiteraard ook veel geringer. Het is echter bekend, dat de jongen na het uitvliegen de eerste dagen en misschien zelfs wel de eerste weken nog in de kolonie blijven en 's nachts in de hollen slapen. Dat dit niet altijd hun eigen nesthol is, blijkt uit het enkele malen door ons geobserveerde feit, dat in de vroege ochtenduren tot soms wel 30 vliegvlugge jongen uit één hol te voorschijn kwamen. Overdag foerageren deze vogels dan in de buurt van de broedkolonie of raken tijdens deze omzwervingen verzeild in andere kolonies, waar soms ook overnacht wordt.

Een fraai voorbeeld hiervan betreft een 1e-jaars vogel, die in 1969 's avonds gevangen

Tabel 5. Voorbeelden van verplaatsingen over grote afstand binnen het seizoen.

Ringnr.	Geringd in broedkolonie			Teruggevangen in broedkolonie		
	leeftijd	ringdatum	ringplaats	datum	plaats	afstand
R 34360	volgroeid	31-5-'62	Tegelen	11-7-'62	Veenendaal	ca. 88 km
R 34453	volgroeid	14-7-'62	Beek	2-8-'62	Laren (Nh.)	ca. 72 km
H 41050	volgroeid	26-6-'64	Nieuw Namen	12-8-'64	Wittering (Eng.)	ca. 460 km
S 104658	overjarig	11-6-'66	Maasbommel	6-7-'66	Flüren (Dtsl.)	ca. 98 km
S 159538	overjarig	24-6-'66	Wageningen	3-7-'66	Storrington (Eng.)	ca. 627 km
S 238497	overjarig	1-6-'68	Gendt	3-8-'68	Düsseldorf (Dtsl.)	ca. 47 km
S 294831	overjarig	16-6-'68	Huizen	26-6-'68	Rhenen	ca. 40 km
S 300352	overjarig	2-7-'69	Harderwijk	22-7-'69	Lelystad	ca. 25 km
S 331327	overjarig	1-7-'69	Oldemarkt	22-7-'69	Lelystad	ca. 54 km

werd in een kolonie bij Rheden, waarvan met zekerheid vaststond, dat die kolonie 14 dagen ervoor zelfs nog niet aanwezig was. Een tweede voorbeeld betreft een 1e-jaars vogel, geringd in België, die slechts enkele dagen later 's avonds teruggevangen werd in een grote kolonie bij Vianen. Naarmate het broedseizoen vordert, concentreren de niet meer broedende vogels en de 1e-jaars jongen zich op gemeenschappelijke slaappleatsen, meestal tussen en in het riet, in de regel samen met gigantische hoeveelheden Boerenzwaluwen.

De in dit artikel gepresenteerde feiten maken uiteraard geen aanspraak op volledigheid. Er zal nog veel onderzoek verricht moeten worden. In de eerste plaats is het noodzakelijk behoorlijk geïnformeerd te zijn over de verspreiding en de populatiedichtheid van de broedkolonies in Nederland. Dergelijk inventarisatie-onderzoek heeft de laatste jaren veelvuldig plaatsgevonden in West-Duitsland, België, Zwitserland, Engeland en Denemarken. In Nederland gebeurde dit in 1963 en 1964. De toen verzamelde gegevens geven een redelijke indruk van de verspreiding van de kolonies, doch bleken verre van volledig. In de tweede plaats wordt in de komende jaren extra aandacht besteed aan het ringonderzoek, niet alleen in broedkolonies, maar ook op slaappleatsen van deze soort. Zoals reeds eerder vermeld treden

in juli, augustus en september enorme concentraties op van Oever- en Boerenzwaluwen, die gezamenlijk in het riet gaan slapen. Dergelijke plaatsjes, waar soms tot 500.000 zwaluwen aanwezig kunnen zijn, zijn o.a. bekend uit de nieuwe IJsselmeerpolders. Waar komen deze gigantische hoeveelheden vandaan? Zijn dat voor het merendeel vogels uit de wijde omgeving of bevinden zich hieronder ook vele trekkers uit de Scandinavische landen? Wij kunnen het niet met zekerheid zeggen. Alleen het ringonderzoek kan hier misschien in de toekomst uitsluitsel over geven. Dit jaar, dus in 1970, zal door het Rijksinstituut voor Natuurbeheer en het Contactorgaan voor Vogelstudie een breed opgezet onderzoek ingesteld worden naar het voorkomen en de bevolkingsdichtheid van de Oeverzwaluw als broedvogel in Nederland. De lezers van dit blad die hun medewerking hieraan willen verlenen kunnen p/o enquête-formulieren aanvragen bij H. N. Leys, Diedenweg 14, Ede (tel. 08380-13838). Alleen met de hulp van vele medewerkers zal het mogelijk zijn een enigszins volledig overzicht van het aantal broedvogels en kolonies samen te stellen. Bovendien verschaft een dergelijk onderzoek altijd waardevolle gegevens met betrekking tot eventuele voor- of achteruitgang en de daaruit voortvloeiende te nemen maatregelen voor bescherming van de soort.

Summary. A short review is given about the preliminary results of banding of Sandmartins (*Riparia riparia*) in the Netherlands. Ringrecoveries are got from abroad from Belgium (24), Germany (12), Great-Britain (9), North-Africa (5), France (3) and Senegal (1). (See also table 1).

Many recoveries are known from the Netherlands. Between 1960-1969 authors ringed about 8400 Sandmartins, inclusively about 200 1st year birds in a great number of different breeding-colonies (fig. 1 and table 2). 130 (2%), ringed as adult birds, and 47 (2.5%), ringed as 1st year birds, were caught after 0 and 4 years in quite different breeding-colonies to where they were banded before (table 3). The number of Sandmartins, caught back after one or more years in the same colony as where they were banded before, was $258 = 4\%$ for the birds ringed as adults and $46 = 2.3\%$ for the birds ringed as pullus and 1st year (table 3).

The maximum age seems to be about 5 years or a little more. The mean age, based on 93 1st year birds and 388 adult birds, numbers respectively 1 year and 5 months and 1 year and 4 months.

66% of the birds ringed as adults and 50% ringed as 1st year come back to the colony in which they were breeding before or were born. Migration to other colonies took place in a great deal of Sandmartins. Birds ringed as adults were caught back especially in a radius of 1-5 km (14%). Birds ringed as 1st year were caught back especially in a radius of 11-50 km (32%). (See also table 4).

Some Sandmartins change of breeding-colony in one breeding season (table 5). Migration of 1st year birds to other colonies in the breeding season occurs sometimes.

In 1963 and 1964 the number of colonies and breeding pairs in the Netherlands were counted. In 1970 a census of Sandmartins (*Riparia riparia*) will be made again by members of Ornithological Clubs and other co-operators.

Litteratuur:

Jonkers, D. A. en A. Smit, 1966. De zwaluwen van Hoophuizen. De Levende Natuur 69: 129-133.

Wilde, J. J. F. E. de, en J. W. Woldendorp, 1964. De verspreiding van de Oeverzwaluw als broedvogel in Nederland. Het Vogeljaar 12: 238-247.

Vragen en korte mededelingen

Rondleidingen „Savelsbos”. De rondleidingen in het „Savelsbos”, ongeveer 10 kilometer ten zuiden van Maastricht, onder leiding van natuurgidsen, worden in de komende maanden april tot en met augustus hervat.

Elke zaterdag- en zondagmiddag (in de maanden juli en augustus bovendien op woensdagmiddag) kunnen belangstellenden zich verzamelen bij het bezoekerscentrum Moerslag 14 te St. Geertruid om 15 uur. Dit bezoekerscentrum, waarin een bescheiden streekmuseum is ondergebracht, ligt aan de weg van St. Geertruid naar Eysden en is duidelijk door A.N.W.B.-wegwijzers aangegeven. Een klein parkeerterrein is aanwezig. De wandeling waaraan men zonder kosten kan deelnemen duurt ongeveer 2 à 2½ uur. Honden moeten aan de lijn worden gehouden.

Extra rondleidingen worden verzorgd op Hemelvaartsdag en 2e Pinksterdag.

Het bezoekerscentrum is elke zaterdag en zondag

geopend van 11 tot 17 uur en kan kosteloos worden bezichtigd. Een receptionist is aanwezig voor inlichtingen. Zelfs een toiletgebouwtje staat het publiek ter beschikking. Wanneer het weer medewerkt bestaat de mogelijkheid dat het *natuurpad*, dat in voorgaande jaren tienduizenden bezoekers telde, ook in gebruik kan worden gesteld. Dit natuurpad kan men op eigen gelegenheid belopen. Duur ongeveer ½ uur.

Naambordjes wijzen de bezoekers op planten, struiken en bomen en geven enkele wetenswaardigheden aan. Het natuurpad is geopend van zonsop- tot zonsondergang. Al deze door het Staatsbosbeheer in Limburg ontwikkelde educatieve recreatieve voorzieningen worden aan de hoede van het publiek toevertrouwd, waarbij deze dienst vertrouwt, het publiek geen planten en bloemen zal vernielen of meenemen.

DE NATUURBESCHERMINGSCONSULENT
BIJ HET STAATSBOSBEHEER.